

İSLAM KERİMOV VE SONRASI DÖNEMDE ÖZBEKİSTAN DIŞ POLİTİKASI: KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ

Mustafa Kemal ÖZTOPAL

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD
mustafaoztopal@gmail.com

Özet

SSCB'nin dağılması ile birlikte jeopolitik ve stratejik öneme sahip birçok bağımsız devlet ortaya çıkmış ve uluslararası sistemde yer almışlardır. Orta Asya devletleri bunların başında yer alır. İki kutuplu düzenin tarafları ABD ve Rusya bu bölge üzerinde söz sahibi olmaya çalışırken son zamanlarda bu rekabete Çin de eklenmiştir. Bu çok değişkenli rekabet ortamı bağımsızlıklarını yeni kazanmış ve taze sayılabilecek Orta Asya devletlerinin dış politik tercihlerinin de değişken olmasını beraberinde getirmiştir. Orta Asya'nın merkezinde yer alan Özbekistan bunlardan biridir. Özellikle İslam Kerimov döneminde Batı ile Rusya arasında birçok kez değişikliğe sahne olan dış politik eğilimleri, Özbekistan'ı Türkistan coğrafyasında ön plana çıkarmıştır. Özbekistan'ın 27 yıllık lideri Kerimov Eylül 2016'da hayatını kaybetmiş ve yerine Şavkat Mirziyoyev seçilmiştir. Bu çalışmada ilk olarak Orta Asya ve Özbekistan'ın jeopolitik ve stratejik öneminden bahsedilecek daha sonra ise uzun yıllar iktidar olan Kerimov döneminde Özbekistan'ın dış politikası ortaya koyulacaktır. Kerimov'un ölümünden sonraki dönemde meydana gelen değişiklik ve Mirziyoyev dönemi dış politikası karşılaştırmalı şekilde aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Özbekistan, Dış Politika, İslam Kerimov, Şavkat Mirziyoyev.

Abstract

With the disintegration of the USSR, many independent states with geopolitical and strategic priorities emerged and took part in the international system. Central Asian states are at the forefront of these states.

While US and Russia, the two sides of the bipolar order, are trying to have a voice on this region, China has been incorporated into this competition recently. This multi-variate competitive environment has also caused changes into the foreign political preferences of the Central Asian states, which have gained their independence newly. Uzbekistan, located at the center of Central Asia, is one of them. In particular, foreign political tendencies, which have changed many times between the West and Russia during the time of Islam Kerimov, have brought Uzbekistan to the forefront in Turkistan. Kerimov died in September 2016 after 27 years in power and was replaced by Shavkat Mirziyoyev. In this study, firstly the geopolitical and strategic importance of Central Asia and Uzbekistan will be mentioned, then the foreign policy of Uzbekistan in the period of Kerimov, who has been in power for many years, will be revealed. The change that took place after Kerimov's death and the foreign policy of the period of Mirziyoyev will be discussed comparatively.

Keywords: Central Asia, Uzbekistan, Foreign Policy, Islam Kerimov, Shavkat Mirziyoyev.

Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya'nın geleceği kadar önemli bir konu da Orta Asya, Doğu Avrupa, Kafkasya ve Baltıklar'daki yeni bağımsız ülkelerin durumu olmuştur. Henüz yeni bağımsız olan bu ülkeler ekonomiden güvenliğe ve iç politikadan dış politikaya kadar birçok sorun ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu ülkeler siyasî kimliklerini oluşturma aşamasındayken Rusya'da oluşan yeni yönetim, "yakın çevre" doktrini bağlamında oluşturulan Bağımsız Devletler Topluluğu vasıtasıyla bu ülkeleri yeniden etki altına almak istemiştir. Rusya'nın bu bölgeleri yeniden kazanma politikasına karşın Batı, NATO'nun Barış İçin Ortaklık ve Avrupa Birliği gibi yapılanmalarla bölgedeki etkinliğini artırmak ve bölge devletlerini kendi eksenine alma stratejisine yönelmiştir. Sovyet ardılı ülkelerin bazılarında ABD merkezli Batı politikaları üstünlük kurarken bazıları da BDT ile Rusya ekseninde kalmaya devam etmiştir. Ancak Özbekistan, bu devletler arasında farklı bir yer tutar. Çünkü Kerimov yönetimindeki Özbekistan her iki kutup arasında

(Rusya ve ABD) denge siyaseti yürütmeye çaba göstermiş ve büyük ölçüde bunu başarmıştır.

1 Kasım 1990 tarihinde, Özbekistan Yüksek Sovyeti, aldığı bir kararla, Bakanlar Kurulunu lağvetmiş, hükûmet fonksiyonları İslam Kerimov'a bağlı bir kabineye geçmiştir. 20 Haziran 1990 tarihinde egemenliğini ilân eden Özbekistan, 1 Eylül 1991'de bağımsızlığını duyurmuş, 29 Aralık 1991'de yapılan referandum ile bağımsızlığı onaylanmıştır. 31 Ağustos 1991 tarihinde, SSCB'nin Özbekistan'ın bildirisini kabul etmesiyle bağımsız Özbekistan Cumhuriyeti doğmuştur (Kodaman vd. 2006: 417).

Orta Asya'nın merkezinde yer alan Özbekistan; Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Afganistan'a komşudur. Tarihî Maveraünnehir bölgesinin, Orta Asya'nın en büyük ve önemli tatlı suları olan Amuderya ve Siriderya nehirleri ile Aral Gölü de bu coğrafya içinde yer almaktadır. Ayrıca bölgenin en verimli ve stratejik öneme sahip vadisi olan Fergana Vadisi'nin büyük kısmı da Özbekistan sınırları içerisinde yer alır. Özbekistan'ın bu jeopolitiği her ne kadar bilhassa ekonomik anlamda bir avantaj olsa da terörizm, sınır anlaşmazlıkları, su sorunu ve uyuşturucu trafiği gibi başlıklar Özbekistan dış politikasında belirleyici unsurlar olmaktadır (Birsal 2011: 28).

Özbekistan Orta Asya'nın kalbinde yer almakla birlikte Özbekistan'ın istikrarı Türkistan coğrafyası ve Türk Dünyası'nın istikrarı için de hayati önem taşımaktadır. Bağımsızlığından Eylül 2016'ya kadar tek bir iktidarın mutlak hâkimiyeti altında yönetilen Özbekistan'da Kerimov sonrası göreve gelen yeni yönetim son derece önemlidir. Zira Kerimov'un ölümünden sonra Özbekistan'da bir otorite boşluğu oluşması ve kaos yaşanması gibi senaryolar sıklıkla dile getirilmiştir. Zengin enerji kaynakları, stratejik coğrafi konum ve tarihî derinliğe sahip olan Orta Asya geçmişte olduğu gibi gelecekte de büyük güçler arasındaki mücadelenin sahalarından biri olmaya devam edecektir. Bu bağlamda öncelikle Orta Asya'nın ve bölgenin kalbinde yer alan Özbekistan'ın önemini ortaya koymak ve anlamak gereklidir.

Orta Asya Jeopolitiği ve Özbekistan

Hem klasik hem de çağdaş jeopolitikçilerin birçoğunun önem atfettiği Orta Asya, gerek coğrafi konumu gerekse de sahip olduğu yeraltı/yerüstü zenginlikleriyle günümüz uluslararası ilişkilerinde öne çıkan Avrasyacılık anlayışının merkezinde yer almaktadır. SSCB'nin dağılması ile birlikte bölgede başlayan Yeni Büyük Oyunda iki başat oyuncu olarak Rusya ve ABD ön plana çıkmakta iken, son dönemde Çin de bölge üzerinde etkili olmaya çalışmaktadır.

Klasik jeopolitikçilerden Mackinder, Kara Hâkimiyet Teorisi'nde Kalpgah'ın merkezine Avrasya'yı oturtmuş; Kalpgah'a hükmeden devletin önce dünya adasına sonra da dünyaya hükmedeceğini belirtmiştir. Yani dünyanın kontrolünün Orta Asya'nın merkezini oluşturduğu Avrasya'nın denetim altına alınmasıyla mümkün olacağına vurgu yapmıştır (Sandıklı 2011:3). Çağdaş jeopolitikçilerden ABD karar vericilerine danışmanlık yapan Zbigniew Brzezinski de tıpkı Mackinder gibi dünyadaki üstünlüğün Avrasya'daki üstünlükten geçtiğine vurgu yapmaktadır. Brzezinski Orta Asya'yı Avrasya Balkanları olarak adlandırdığı bölgede ele almış ve Avrasya'yı ABD için jeopolitik ödül olarak tanımlamıştır. Orta Asya devletleri arasından ise Özbekistan'ı ABD'nin güçlü jeopolitik desteğini hak eden jeopolitik bir eksen olarak değerlendirmiştir (Brzezinski 2014: 207). Yine Rusya'da Putin'in danışmanı Dugin'in başı çektiği Yeni Avrasyacılar, Avrasya İmparatorluğunun kurulmasının yolunun Orta Asya'dan geçtiğini savunmaktadırlar. Bu görüşü savunanlar tezlerini iki hedefe dayandırmaktadırlar: Birincisi, bölgedeki doğal gaz ve petrol kaynaklarının Rusya'nın denetimine alınarak Avrupa'nın enerji alanında Rusya'ya daha fazla bağımlı olması; ikincisi ABD'ye karşı bölgede sağlam bir ittifak zincirinin oluşturulması (Sönmez 2013: 390).

Orta Asya jeopolitiğinde şüphesiz en öne çıkan devlet Özbekistan'dır. Bölgesel liderlik için uğraşan Özbekistan, Orta Asya'nın kalbinde yer alır ve Orta Asya'da yer alan tüm devletlerle sınır komşusudur. Özellikle Afganistan'a olan komşuluğu hemen her

dönemde Özbekistan'ı daha belirgin hale getirmiştir. Özbekistan'ın sahip olduğu petrol, doğal gaz, kömür ve altın rezervi Özbekistan'ı yine bölgede bir adım ileri taşımaktadır ve Özbekistan bölge devletleri arasında en kalabalık ve güçlü orduya sahiptir (Seiple 2004). Dünyanın en büyük 4. Altın rezervine sahip olan Özbekistan, yıllık üretimi olan 90 metrik ton altın ile dünyanın en çok altın üreten 9. ülkesidir. Hidrokarbon kaynakları açısından zengin topraklara sahip olan Özbekistan Orta Asya'daki petrol kaynaklarının %31'ini ve doğal gazın %41'ini barındırmaktadır (İsmayilov vd. 2015: 1). Tüm bunlar Özbekistan ekonomisini güçlendirmekte ve bölgesel güç olma iddialarında güçlü bir konuma getirmektedir.

Özbekistan jeopolitiğini önemli kılan başlıca unsurlardan bir tanesi de Türk kültürü için son derece önem arz eden tarihi Buhara ve Semerkand şehirleridir. Bu şehirler, başta Türklerin dil, kültür ve tarihleri bakımından, bunun yanında Fars-Tacik kültürü, genel olarak İslâm kültür ve medeniyeti, yine Orta Asya kültür ve medeniyeti bakımından merkez niteliğindedirler (Sarıkaya 2012: 336). Özbekistan'ın jeopolitik önemi özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin uluslararası terörizmle mücadele başlığı altında Orta Asya'daki politikalarında yankı bulmuştur. Özbekistan terör tehdidinin kendine de yönelebileceği algısıyla ABD'nin terör operasyonlarına temel teşkil eden Karşı-Hanabad askeri üssünün açılmasına izin vermiştir.

Özbekistan'ı bölgesel politikalarda öne çıkaran önemli bir husus da Fergana Vadisi'dir. Fergana Vadisi, Tanrı Dağları'nın (Tiyen San) batı kolu Kara Dağ'ın güneyi ile Alay sıradağları dizisinin batısı arasında kalan vadinin ismidir. Yaklaşık 22.000 kilometrekarelik bir alanı kaplayan Vadi'nin doğu kısmını kuzeyden Fergana Dağları ile diğer irili ufaklı dağlar kuşatmaktadır. Verimli toprakları ve tarihi İpek Yolu'nun bu vadiden geçmesi Fergana Vadisini önemli bir uygarlık merkezi haline getirmiştir. Kırgızistan ve Tacikistan'ın da toprakları bulunmakla beraber bu önemli vadinin büyük kısmını Özbekistan toprakları oluşturmaktadır. Vadinin genelinde farklı etnik grupların bulunması ve sınır anlaşmazlıkları gibi konular

Özbekistan ile diğer komşuları arasında güvenlik, etnik ve idari birçok problemi beraberinde getirmektedir (Yalçınkaya 2006: 78,79).

Jeopolitik öneminin yanı sıra Özbekistan'ı diğer Türkistan devletlerinden ayıran özellik demografik yapısıdır. Bölgenin en kalabalık nüfusuna sahip olan Özbekistan'da diğer ülkelerden farklı olarak ülkenin dış politikasını etkileyebilecek derecede Rus etnik nüfus yer almamaktadır. Eski Sovyet bölgesinde yer alan ülkelerin dış politik tercihlerini büyük oranda şekillendiren Rusya'nın dışardaki Rusları koruma retoriği bu sebepten ötürüdür ki Özbekistan dış politikası için öncelik teşkil etmemektedir. Sınır komşuları Kırgızistan, Afganistan ve Tacikistan'da yer alan yoğun Özbek nüfus yine insan faktörü özelinde Özbekistan dış politikasında önemli yer tutmaktadır.

İslam Kerimov Dönemi Özbekistan Dış Politikası

1 Eylül 1991 tarihinde SSCB'den bağımsızlığını ilan eden Özbekistan kabul edilen anayasa kapsamında kuvvetler ayrılığı ilkesini kabul etmiş ancak devlet başkanı oldukça geniş yetkilerle donatılmıştır. Bağımsızlığından Eylül 2016 tarihine kadar devlet başkanlığı görevini yürüten İslam Kerimov ülkede kesin hâkimiyetini tesis etmiştir. Güçlü başkan zayıf parlamento yapısının dikkat çektiği Özbekistan'da Kerimov, yönetimi boyunca siyasal muhalefeti bastırarak otoritesini sağlamıştır (Özlem 2013: 34). Ayrıca diğer SSCB ardılı ülkelerin aksine ortaya çıkan halk hareketlerine karşı sert güç kullanmaktan çekinmeyerek bu otoriteyi daha sağlam hale getirmiştir. Hatırlandığı üzere 2005'te Andican Olayları olarak tarihe geçen ayaklanmalarda Kerimov, muhalif gruplara karşı orantısız güç kullanmış ve otoritesini zedeleyecek bu hareketi engellemiştir. Böylece hem otoritesini korumuş hem de 2000'li yılların başından bu yana eski Sovyet coğrafyasında meydana gelen renkli devrimlerden bir tanesinin Özbekistan'da uygulanamayacağını mesajını vermiştir. Kerimov'un devlet yönetiminde en temel tezi, her devletin farklı tarihsel, kültürel ve sosyal yapıya sahip olduğu ve bu

nedenle de tek tip şartların kabul edilemeyeceği üzerine kurulmuştu. Bunun yerine deneyimlerin, coğrafyasının omuzlarına yüklediği şartların ve sosyal koşulların çerçevesinde farklı bir tip oluşturmak Kerimov için daha doğrudu. Buradan hareketle Kerimov iktidarı boyunca Özbekistan'ın hem iç hem de dış politikasının bu tez etrafında şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Oğan 2016).

Kerimov döneminde Özbekistan dış politikasının iki hedef altında özetlemek mümkündür. Bu hedeflerden ilki bağımsızlığın daha sağlam temellere oturtularak garanti altına alınmasıdır. İkinci hedef ise Orta Asya'da öne çıkan bölgesel güç olmaktır ki bu hedef Türkistan coğrafyasında Özbekistan'ı diğer ülkelere göre ön plana çıkarmaktadır (Sönmez 2013: 388). Bağımsızlığını pekiştirmek isteyen ve bölge politikalarında aktif olmaya çalışan Kerimov, ilk etapta içerde kendi rejimini sağlamlaştırmak adına adımlar atmıştır. Kerimov'un kendi rejimini sağlamlaştırmak adına iç politikada belirleyici olan otoriter tavrı dış politikasının da temelini oluşturmuştur.

Kerimov dönemi Özbekistan dış politikası daha çok bölgesel güvenlik ve rejim güvenliği temeline dayanmaktadır. Bu özelliğinden dolayıdır ki Kerimov döneminde güvenlik, ekonomi ve komşularla ilişkiler gibi dış politikanın temel taşları da rejim sorunu üzerinden şekillenmiştir. Bu bağlamda Özbekistan'ın hem Rusya, hem ABD, hem de bölgenin önemli gücü Çin ile geliştirdiği ilişkilerinin bu kapsamda ele alındığı söylemek yanlış olmayacaktır. Putin'in Rusya'nın başına geçtiği 2000 yılına kadar Özbekistan'ın Moskova merkezli yapıya mesafeli olduğunu, BDT'ye karşı bloklarda (GUUAM gibi) yer aldığı, Batı ile yakın ilişkiler geliştirmeye çalıştığını ve bölgesel liderlik için çaba sarf ettiğini görmek mümkündür (Sarıkaya 2012: 338). Ancak Kerimov her ne kadar eski Sovyet ülkelerinin BDT bünyesinde birleşme fikrine pek sıcak bakmasa ve Moskova ile mesafeli dursa da Rusya ile tam olarak bağlarını koparmamıştır. Özbekistan, dış ilişkilerinde Batı ile her konuda bağlantılar oluşturmaya gayret ederken Rusya Federasyonu ile ilişkilerini, kendi bağımsızlığını tehlikeye düşürmeyecek şekilde dengeli olarak

geliştirmiştir. Bu kapsamda, Özbekistan 1992 yılında Rusya Federasyonu ve diğer cumhuriyetlerin biraraya gelerek imzaladıkları ve kendi topraklarına Rus askerinin konuşlanmasına müsaade ettikleri ortak güvenlik anlaşmasını imzaladığı halde, Rus askerlerinin ülkesinde konuşlandırılmasına müsaade etmemiştir. Bu kapsamda, esas amacı, Özbekistan rejimini yıkmak olan El Kaide ve Taliban destekli Özbekistan İslami Hareketi terör örgütüne karşı kendi milli ordusunu kurmuş ve kısa sürede kurduğu ordu, Türkistan'ın en büyük ve en nitelikli ordusu haline dönüşmüştür (Kodaman vd. 2006: 436).

Kerimov dönemi Özbekistan dış politikasının temel belirleyici noktalarından birisi sınır sorunlarıdır. Zira Kerimov'un Orta Asya'yı büyük ihtimalle parçalayabilecek tek şeyin 1920'li yıllarda Sovyet idarecileri tarafından keyfi çizilen sınırlar olacağına atıf yapması tam da bu sebepten ileri gelmektedir. Özbekistan'ın sınır anlaşmazlığı konusunda en önde gelen yer Tanrı Dağları ve Pamir Dağları arasında yer alan Fergana Vadisi'dir. Bu bölgedeki yedi yerleşim biriminden dördü Özbeklere, ikisi Kırgızlara ve biri de Taciklere aittir (Erol 2004: 87). Kerimov bu bölgeye sınır anlaşmazlığı konusu ile birlikte Kırgızistan ve Tacikistan'dan gelebilecek radikal örgütlerin saldırıları penceresinden de bakmıştır. Nitekim hem Kırgızistan hem de Tacikistan ile zaman zaman gerilmesi hatta savaşın eşiğine gelmesi bu sebepten kaynaklanmaktadır.

Kerimov döneminde Özbekistan dış politikasının yönü defalarca iniş çıkış yaşamış, kendi çıkarları ve güvenlik algısı doğrultusunda Batı ile Rusya arasında zikzak görünümünde bir çizgide seyretmiştir. Bağımsızlığından 2005 yılına kadar daha çok Batı ile daha yakın politika izleyen Kerimov yukarıda da söylediğimiz üzere Rusya'ya tam olarak sırt çevirmemiş, hatta Rusya'nın başı çektiği bölgesel organizasyonlarda yer almıştır. BDT'yi desteklemeyen açıklamalara rağmen BDT'de yer almış, Rusya'nın NATO'su olarak bilinen KGAÖ'ye de katılmıştır. 2005 yılına kadar olan dönemde Özbekistan'ın özellikle KGAÖ'ye olan yaklaşımı stratejik bir tercihten öte, ABD'ye karşı bir manevra alanı olarak değerlendirilmiştir. Özbekis-

tan 1999 yılında kendi güvenlik endişeleri temelinde Orta Asya güvenliğinin sağlanmasında bir planın olmaması gerekçesi ile KGAÖ'den çekilmiş ancak yine Rusya ve Çin'in liderlik yaptığı bölgesel güvenlik üzerine kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü'ne 2001'de üye olmuştur. Rusya ekseninden uzaklaşmak için KGAÖ'den ayrılma kararı alan Kerimov'un Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliği çalışmanın başından bu yana dile getirilen inişli çıkışlı dış politik tercihlerinin bir örneğidir. Kerimov'un bu kararı Şanghay İşbirliği Örgütü'nde Rusya kadar Çin'in de etkin olması ve buradan hareketle bir denge oluşturma arzusu olarak değerlendirilebilir.

11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin uluslararası terörizmle mücadele başlığı altında Afganistan'a müdahalesi aynı zamanda Orta Asya bölgesindeki nüfuzunu artırma arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Kerimov'un bağımsızlıktan beri dile getirdiği ve terör örgütü ilan ederek mücadele içerisinde olduğu Hizbut Tahrir, Ekremiye ve benzeri oluşumları bertaraf edebilmek adına ABD'nin bu adımı yeni bir aşama olarak değerlendirmiş ve böylece Özbekistan'ın güvenlik temelli endişeleri de uluslararasılaşarak meşru hale getirilmiştir (McAfee 2017). KGAÖ'den çekilen Özbekistan bu dönemde Batı destekli GUAM'a üye olmuştur. (Bilindiği gibi GUAM, eski Sovyet ülkelerindeki Rusya etkisini dengelemek adına ABD tarafından açıkça desteklenmiş bir oluşumdur.) Bu dönemde Özbekistan'ın Moskova ekseninden uzak ve ABD'ye yakın politikasının en önemli simgesi Karşı Hanabad Üssü'dür. Özbekistan'ın bu üssün açılmasını kabul etmesindeki en önemli sebepler, Taliban'ın Özbek sınırında kontrolü ele geçirerek Özbekistan güvenliğini tehdit etme endişesi ve KGAÖ üyeliğinden çekilen ve Moskova'dan uzaklaşan Özbekistan'ın bölge politikalarında yalnız kalmak istememesi olarak sıralanabilir (Purtaş vd. 2013: 116). Ne var ki 2005 yılında meydana gelen ve tarihe Andican olayları olarak geçen hareketten sonra ABD'nin verdiği tepki üzerine Kerimov, ABD ile ilişkilerinin seyrini değiştirmeye başlamıştır. Kerimov'un bu harekete verdiği cevap son derece sert olmuş ve bunun üzerine başta ABD olmak üzere Batı dünyası Kerimov yönetiminin tutumunu eleştirince, Kerimov önce

Özbekistan'ı batı destekli GUAM'dan çekmiş ve daha sonra Karşı Hanabad Üssünün kapatılması için harekete geçmiştir. Nihayetinde ABD'ye ait bu askeri üs Kasım 2005 tarihi itibariyle kapatılmıştır.

Andican olaylarından sonraki dönem Kerimov'un Batı'dan uzaklaşarak Rusya ve Çin ile yakınlaşmaya başladığı dönem olarak değerlendirilebilir. Özbekistan daha önce ABD ile yakınlaşabilmek için ayrıldığı KGAÖ'ye 2006'da yeniden katılmış ve ilişkilerini geliştirebilmek adına 2005 sonlarında hem Rusya'ya hem de Çin'e Kerimov tarafından ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Çin olayların başından sonuna kadar Özbekistan'ın iç meselesi olarak konuyu ele almıştır. 2005 sonrası oluşan ortam bir kez daha gösterdi ki Kerimov, nerdeyse tüm adımlarını kendi rejim güvenliği çerçevesinde atmaktadır. Kendine muhalif olarak ortaya çıkan bir ayaklanmadan sonra yine kendisini eleştirenlere karşı izlediği politika, kendi iktidarını sağlam tutabilmek için dış politikayı da bu amaçla yönlendirmekten kaçınmayacağını bir kez daha gözler önüne sermiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Kerimov'un inişli çıkışlı dış politik yönelimi 2005 sonrasında da devam etmiştir. Özbekistan 2012'de KGAÖ üyeliğini durdurduğunu ilan etmiştir. Kerimov 2014 yılında Kırım, Rusya tarafından ilhak edildiğinde de sürpriz bir çıkış yapmış; "Rusya'nın Ukrayna'daki tarihi çıkarlarını dikkate almamak ciddi bir hata olacaktır" diyerek Rusya'nın Kırım hamlesini destekler görünümde olmuştur (Lillis 2014). Nitekim Kırım'ın ilhakının yasadışı olduğu ile ilgili BM'de yapılan oylamada Kerimov liderliğindeki Özbekistan çekimser kalmıştır.

Kerimov Sonrası Özbekistan Dış Politikası

27 yıllık iktidar döneminden sonra Kerimov'un 2 Eylül 2016 tarihinde ölmesiyle birlikte Özbekistan'da bazı sorular akıllara gelmeye başlamıştır. Bu soruların başında tabiri caizse diktatör konumunda olan bir liderden sonra Özbekistan'da bir otorite boşluğunun oluşup oluşmayacağı gelmekteydi. Yine önemli sorulardan bir tanesi Kerimov'un belirlediği güvenlik ve dış politika çizgisinin takip edilip edilmeyeceği oldu. Kerimov'un ölümünden

sonra yapılacak erken seçimlere kadar cumhurbaşkanlığı görevini Başbakan Şavkat Mirziyoyev devralmıştır. Aslında Özbek anayasasına göre Senato Başkanı Nigmatilla Yuldaşev'in geçici cumhurbaşkanlığı görevini yürütmesi gerekiyordu ancak Yuldaşev bu görevi Mirziyoyev'in yürütebileceğini açıklayarak bir yerde önünü açmış oldu. 4 Aralık 2016'da yapılan erken seçimlerde dört aday vardı. Demokrat Halk Partisi'nin adayı Khatamjan Ketmanov, Sosyal Demokrat Parti'nin adayı Neriman Umarov, Ulusal Diriliş Partisi'nin adayı Sarvar Otamuratov ve Kerimov'un partisi Liberal Demokrat Parti'nin adayı Şevket Mirziyoyev cumhurbaşkanı adayı olarak seçimlerde yarıştı. 4 Aralık seçimlerinden sürpriz bir sonuç çıkmamıştır. Özbekistan Merkez Seçim Komisyonu verilerine göre katılım oranının %87,8 olduğu seçimlerde Liberal Demokrat Parti'nin adayı Başbakan Şevket Mirziyoyev %88,6 oy olarak Özbekistan'ın ikinci cumhurbaşkanı olmuştur. Seçimden önce de en güçlü aday olduğu bilinen Mirziyoyev, geçici cumhurbaşkanlığı yaptığı süre zarfında özellikle Kerimov döneminde dikta edilen halkın bazı ihtiyaç ve taleplerine hitap eden uygulamalara yönelecek seçimlere yönelik adımlar atmıştır. Kerimov döneminde çok sıkı bir şekilde kontrol altında olan döviz piyasasının liberalleşmesi, işletmelerin denetimi, çiftçilere yönelik gelir düzenlemeleri gibi önemli sayılabilecek ekonomik reform sözleri vermiştir (Abdurasulov 2016).

Mirziyoyev, seçimlere kadar geçici olarak cumhurbaşkanlığı görevini devraldığı 8 Eylül 2016 tarihli konuşmasında mevcut şartlar altında üstlendiği görevi ülkenin ilk cumhurbaşkanı Kerimov'un başlattığı geniş çaplı siyasi, ekonomik ve sosyal reformları istikrarlı bir şekilde devam ettirmek; Özbekistan'ın mevcut uluslararası konumunun korunması ve geliştirilmesi; adaletin sağlanmasıyla her bireye nüfuz etmesini sağlamak; ekonomik alanda reform niteliğinde adımlar atmak ve halkla ikili ilişkileri geliştirilerek sürekli hale getirilmesi gibi başlıklar altında toplamıştır.

Mirziyoyev'in dış politika ve güvenlik konularında Kerimov'un ortaya koyduğu çizgiden taviz verilmeyeceğini, herhangi bir askeri ittifaka üye olunmayacağını, diğer ülkelerin Özbekistan'da askeri üs kurmasına müsaade edilmeyeceği ve buna karşılık Özbek askerlerinin de başka ülkelerde konuşlandırılmayacağını dile getirmesi Kerimov ekseninde bir dış politika geliştirileceğine işaret etmekteydi. Aynı konuşmada Rusya ile dostluk ilişkilerinin tutarlı ve kapsamlı bir şekilde geliştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapan Mirziyoyev, Moskova-Taşkent arasında imzalanan tarihî anlaşmalarda atıfta bulunarak bu anlaşmaların her iki devletin çıkarlarını karşıladığını, bölgede istikrar ve güvenliğe katkı sağladığını ve Çin ile de stratejik ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. (<http://www.eurasianet.org/node/80486>) Bu açıklamalar 2005'ten sonra ABD merkezli Batı ekseninden uzaklaşarak Rusya ile daha yakın ilişkiler geliştirmeye çalışan Kerimov politikasının devamı niteliğinde değerlendirilebilir. Kerimov'un ölümünden sonra seçimlere kadar olan sürede senato başkanının görevi devralması gerekirken yukarıda da bahsedildiği üzere Mirziyoyev'in görevi devralması bunun bir göstergesi olarak sayılabilir.

Kasım 2016'da Özbekistan Savunma Bakanı Kabul Berdiyev'in Rusya ziyareti ve bu ziyaret kapsamında imzalanan Askeri-Teknik İşbirliğini Geliştirme Anlaşması ile 2017 Yılına Yönelik Askeri Kurumlar Arasında İşbirliği Planı Anlaşması Mirziyoyev yönetiminin daha çok ikili işbirliğine yöneleceğini göstermiştir (Amirbek 2016). Mirziyoyev döneminde askeri işbirliği daha da öteye taşınarak Temmuz 2017 başında yapılan resmi açıklamada Ekim 2017'de bölgesel güvenlik konusundaki işbirliğinin güçlendirilmesi amacıyla Özbekistan-Rusya ortak tatbikatının gerçekleştirileceği ilan edildi. Bu, Eylül 2005'den bu yana Rusya ile ortaklaşa yapılacak olan ilk tatbikat olması sebebiyle çarpıcıdır. Ayrıca yakın tarihte yapılması planlanan bu tatbikat ile Özbekistan'ın 2012'de üyeliğini askıya aldığı KGAÖ'ye yeniden katılıp katılmayacağı sorusu akıllara gelmektedir. Bu bağlamda

Rusya Savunma Bakanlığı yetkililerinin Özbekistan ile işbirliğine verdiği önemi açıklaması, Özbekistan'ı yeniden KGAÖ'de görmek istediklerine işaret etmektedir (Kucera 2017).

Mirziyoyev'in cumhurbaşkanı seçildikten sonra ilk resmi ziyaretlerini bölge devletlerine gerçekleştirmesi Kerimov'un dış politik tercihlerinden farklı olarak Özbekistan'ın bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerini geliştirme çabası olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda Mart 2017'de ilk önce Türkmenistan'a ziyaret gerçekleştirilmiş ve Stratejik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Yine Mart ayında Kazakistan'a yapılan ziyarette de iki ülke arasında sanayi, ticaret ve savunma gibi alanlarda önemli anlaşmalara imza atılmıştır. Nisan 2017'de Rusya'ya gerçekleştirilen ziyarette yine özellikle ticaret ve yatırım alanında önemli anlaşmalar ortaya koyulmuş 12 milyar dolarlık yatırım ile 3.8 milyar dolar hacminde ticaret anlaşmaları imza edilmiştir. Mirziyoyev Mayıs ayı başlarında bölgenin diğer önemli gücü Çin'e de bir ziyaret gerçekleştirmiş ve yine ciddi rakamlara varan anlaşmalar imza altına alınmıştır (Saeed 2017). Bu ziyaretler bazı alanlarda işbirliğinin güçlendirilmesinin yanı sıra yeni yönetimin güveninin tesis edilmesi ve Özbekistan'ın bölgedeki siyasi gücünün pekiştirilmesi gibi amaçlar taşıyordu. Ayrıca bu ziyaretler ve yapılan işbirliği Mirziyoyev'in her ne kadar Kerimov'un belirlediği dış politik çizgiden taviz verilmeyeceğini açıklasa da bazı değişikliklere yöneleceğinin sinyallerini vermiştir. Bölge devletleri ile geliştirilmeye çalışılan ilişkiler, gerginliklerin çözülmeye çalışılması ve uluslararası kurumlara daha geniş katılım Özbekistan'ın bölgesel güç olma ısrarını göstermektedir. Tıpkı Kerimov döneminde olduğu gibi Mirziyoyev de coğrafi konumunun verdiği avantajı bir fırsat bilerek bölgesel güç olma yarışında Kazakistan'ın en büyük rakibi olmaya devam etmektedir.

Özbekistan'ın komşuları Kırgızistan ve Tacikistan ile uzun bir süreden beri devam eden sınır anlaşmazlığı ve su sorunu Mirziyoyev döneminde çözüme odaklı bir şekilde yeniden gündeme gelmiştir. Kerimov döneminde kabul edilmeyen Amuderya ve

Siriderya nehirleri üzerinde yer alan Kırgızistan ve Tacikistan'ın hidroelektrik projelerine Mirziyoyev yeşil ışık yakmış ve su paylaşımı meselesinin çözüme kavuşabilmesi için umut vermiştir. Sınır anlaşmazlığı konusunda da Mirziyoyev sınırların açık tutulması ve müzakerelere başlanması çağrısı yapmış, bu da sorunun çözüme kavuşturulması açısından önemli sayılmıştır. Bu konudaki anlaşmazlıklar bölge devletleri arasında uzun süreden beri süregeldiği ve karmaşık durumda olduğu için kısa vadede çözümlenip çözümlenmeyeceğini yorumlamak oldukça zordur. Ancak Kerimov döneminde çözüm konusunda pek de adım atılmadığı ve Kerimov'un Mirziyoyev'e kıyasla daha sert tutumda olduğu düşünüldüğünde Mirziyoyev'in bu adımları son derece önemli hâle gelmektedir (International Crisis Group 2017). Mirziyoyev komşularla olan sorunları çözme kapsamında özellikle Tacikistan konusunda iletişimin yeniden tesis edilmesi için çalışmaktadır. Kara, deniz ve hava yolları ile iletişim bağlarının kurulması çalışmaları devam etmekle birlikte, 1992'den bu yana askıya alınan iki ülke arasındaki uçuşların yeniden başlatılması kararlaştırılmıştır.

Mirziyoyev verdiği reform sözlerinin yanı sıra Özbekistan'ın bölgesel anlamda önemli bir oyuncu olarak değerlendirilmesi için uğraş verir görünümündedir. Kerimov, liderliği döneminde ülkenin tek sesi konumundaydı. Halk devlet televizyonunu açtığına neredeyse hep Kerimov'un konuşmalarını dinlemekteydi; diğer devlet adamlarının konuşmaları yok denecek kadar azdı. Mirziyoyev döneminde diğer siyasetçilerin veya yetkililerin konuşmalarına devlet televizyonunda daha sık yer verildiği görüldü. Bu önemsiz ve küçük bir şey olarak görülebilir. Ancak Mirziyoyev'in ülkede tek ses olmayacağı konusunda umut vermesi bakımından önemli sayılan bir gelişme olarak değerlendirilmelidir (Pannier 2017).

Uzun süredir inişli çıkışlı bir seviyede seyreden Özbekistan-Türkiye ilişkilerinin de Kerimov sonrasında daha hızlı bir ivme kazanması beklenmektedir. Cumhurbaşkanlığı düzeyinde 16 yıl sonra ilk ziyaret Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından

Kasım 2016'da gerçekleştirilmiş ve her iki cumhurbaşkanı tarafından ilişkilerin daha üst seviyelere taşınması konusunda açıklamalar yapılmıştır. Özbekistan'ın Türkiye için bölgedeki öncelikli ortak olarak tanımlandığı ziyarette işbirliğinde yeni bir sayfa açılmasının önemi ve gerekliliği vurgulanmıştır. Nisan 2017'de Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Özbekistan'a gerçekleştirdiği ziyarette de işbirliğinin artırılacağı mesajları verilmiştir. Ekim 2017'de Mirziyoyev tarafından Türkiye'ye gerçekleştirilen ziyaret ikili ilişkilerin devamı ve 20 yıl sonra cumhurbaşkanlığı düzeyinde Özbekistan'dan Türkiye'ye gerçekleşen ilk ziyaret olması açısından önemlidir.

Kerimov döneminde 2005 Andican Olaylarından sonra Batı ile kopma noktasına gelen ilişkiler de Mirziyoyev döneminde yeniden iyileşmeye başlamıştır. Hatırlandığı üzere Kerimov yönetimini insan haklarını ihlal eden, muhaliflere ve siyasi tutuklulara baskı uygulamakla suçlayan Batı ülkeleri ile ipler gerilmiş ve bazı basın kuruluşları Kerimov döneminde ülkeden çıkarılmıştı. Mirziyoyev BBC'nin Özbekistan servisini ülkeye yeniden davet etmiş ve İnsan Hakları İzleme Örgütü'nü Taşkent'te ağırlayarak ortak çalışma sözü vermiştir. Özellikle tutuklu siyasiler ile gazetecilerin ardı ardına serbest bırakılması sonrası Batılı ülkeler ile Özbekistan arasındaki yakınlaşma artmıştır. ABD'de Trump ile görüşen Mirziyoyev her türlü işbirliğine hazır olduklarını vurgulamış, AB ülkeleri ile de AB Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Federica Mogherini'nin Orta Asya ziyaretinde imzalanan iş birliği anlaşmaları ile ticaretin ve diplomatik iş birliğinin artırılması hedeflenmiştir. Uzak Doğu'da da önemli diplomatik hamlelerde bulunarak Mirziyoyev tarafından Mayıs ayında Çin'e gerçekleştirilen ziyarette bu ülke ile güçlü ticari ilişkiler kurmak istediği belirtilmiştir. Özbekistan, Çin'in "Bir Kuşak Bir Yol" adlı yeni İpek Yolu Projesi içerisinde en üst faydayı sağlamayı hedeflemektedir. Şavkat Mirziyoyev'in bir diğer durağı ise Güney Kore olmuş, burada da milyon dolarlık anlaşmalarla Güney Koreli sermayedarları ülkesine çekmeyi başarmıştır

(<http://qha.com.ua/tr/analiz-haber/quot-2017-ozbekistan-da-reform-yili-quot/163764/>).

Sonuç

Kerimov sonrasında geçen sürede Orta Asya jeopolitiği açısından son derece önem arz eden Özbekistan'ın dış politik tercihleri yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır. Güvenlik temelinde özellikle askeri entegrasyonlardan uzak durması anlamında Kerimov dönemine paralel olan ancak komşularla ve bölge devletleri ile olan ilişkiler ve bazı sorunların çözümü noktasında ise Kerimov döneminden ayrılan yönleri ile kendini göstermektedir. Mirziyoyev döneminde uluslararası ilişkilerin en önemli aracı olan diplomasinin daha etkin kullanıldığı da görülmektedir.

Bu dönemde komşu devletlerle olan sorunların çözümü hem bölgenin istikrarı hem de Türkistan coğrafyasının geleceği açısından son derece önemli görülmektedir. Bölgenin önemli güçleri olan Çin ve Rusya ile bu bölgeden stratejik çıkarları doğrultusunda ayrılmak istemeyen ABD için Orta Asya'nın kalbinde yer alan Özbekistan'ın istikrarı son derece önemlidir. Kerimov döneminde büyük ölçüde sağlanan radikal örgütlerle mücadele modeli şüphesiz ki bu güçlerin çıkarları ve istekleri ile doğru orantılıydı. Kerimov'un ölümü ile cesaretlenme potansiyeline sahip olan bu örgütlerin çıkaracağı herhangi bir olumsuz hava hem bölgedeki istikrarı bozacak; dolayısıyla bu güçleri doğrudan etkileyecektir. Mirziyoyev'in cumhurbaşkanlığının ilk dönemi politik etkisini hem ülke içinde hem de uluslararası alanda güçlendirmeye çalıştığını ve yerini meşrulaştırmaya çalıştığını göstermiştir. Ayrıca Mirziyoyev, Kerimov'a nazaran Rusya'ya daha yakın görünmektedir. İkili ilişkilere daha fazla önem vermesi, askeri tatbikat planları gibi hususlar bu yakınlığın göstergeleridir.

Uzun ve mutlak bir iktidardan sonra Özbekistan'da bir otorite boşluğu oluşması ve kaos yaşanması hatta bir iç savaşın olması gibi senaryolar birçok kişi tarafından dile getirilmiştir. Ancak her ne kadar henüz kısa bir zaman geçmiş de olsa Özbekistan'da oluşan bu

yeni dönemde bir otorite boşluğu veya herhangi bir kaos ortamı ortaya çıkmamıştır. Aksine gerek ülke içi gerekse de uluslararası alanda Özbekistan için sorun olduğu bilinen birçok meseleye daha yapıcı şekilde yaklaşmakta ve bazılarını reform denebilecek değişikliklerle gidermeye çalışmaktadır. Halk ile diyalogun geliştirilmesi, komşu devletlerle süregelen sınır anlaşmazlıkları ve su sorunu gibi konularda atılan adımlar bu yaklaşımın somut göstergeleri olmuştur. Kısacası Özbekistan'daki geçiş süreci tahmin edilenin aksine Mirziyoyev yönetimi ile birlikte sorunsuz bir şekilde geçmiştir.

Özbekistan'da 27 yıl sonra oluşan yönetim değişikliği Özbekistan-Türkiye ilişkileri ve Türk Dünyası'nın geleceği açısından da önemlidir. Özellikle 90'lı yıllarda durma noktasına gelen Özbekistan-Türkiye ilişkileri Kerimov döneminde pek de olması gerektiği gibi seyretmemiştir. Kerimov sonrası dönem henüz yeni olmakla beraber karşılıklı açıklamalar, üst düzey ziyaretler ve işbirliği konusunda atılan imzalara bakıldığında Türkiye-Özbekistan ilişkilerinin daha üst seviyelere taşınacağını değerlendirmek mümkündür. Türk Dünyası'nın iki önemli ülkesi hatta olmazsa olmaz iki ülkesi arasında yaşanacak olumlu gelişmeler ve işbirliğinin artması Türk Dünyasının geleceği açısından umut vadetmektedir. Ayrıca diğer Türk Cumhuriyetleri ile bilhassa Kerimov olan sıkıntıların giderilmesi için Özbekistan'ın yeni yönetimi tarafından atılan adımlar yine Türk Dünyası'nın gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Bölge devletleri, Rusya ve Türkiye'ye ek olarak Mirziyoyev döneminde Özbekistan'ın Kerimov döneminde gerginleşen Batı ile ilişkilerinde de bir yumuşama gözlemlemek mümkündür. Halk ile diyalogun gelişmesi, halkın rahatsızlık duyduğu devlet kurumlarında değişiklik yapması, basın özgürlüğü ve ekonomik reformlar gibi iç meselelerde attığı adımlar diğer ülkelerle olan ilişkilerindeki gelişmeye de yansımıştır. Başlangıçta Kerimov yönetimine paralel bir çizgide ilerleyeceği düşünülen Mirziyoyev kendi otoritesini sağlamlaştırdıkça Kerimov döneminden kalan bazı rahatsızlıkları

değiştirmeye başlamış ve bu da Kerimov yönetiminin artık eski rejim olduğunun kabullenilmesini beraberinde getirmeye başlamıştır.

Kaynakça

- Abdurasulov, A. "After Karimov: How Does The Transition of Power Look in Uzbekistan?", *BBC*, 13 Ekim 2016, <http://www.bbc.com/news/world-asia-37608869>. (Erişim: 30.12.2016).
- Amirbek, A. (2016). "Özbekistan'da 4 Aralık 2016 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Ve Yeni Dönem Dış Politikası" *Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırmaları Enstitüsü, Haftalık E-Bülten* 13.12.2016-19.12.2016, No: 94, http://www.ayu.edu.tr/static/aae_haftalik/aae_bulten_tr_94.pdf (Erişim: 30.12.2016).
- Birsel, H. (2011). "Orta Asya Güç Mücadelesi İçinde Bağımsızlığın Günümüze Özbekistan", *21. Yüzyıl Dergisi*, 35: 26-35.
- Brzezinski, Z. (2014). *Büyük Satranç Tahtası* (Çev. Y. Türedi). İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Erol, M. S. (2004). "Orta Asya'da Güvenlik Sorunları", *Türkiyat Araştırmaları*, 1: 85-112.
- İsmayilov, E. ve Budak, T. (2015). "Bağımsızlık Sonrası Özbekistan'ın Enerji Politikası", *BİLGESAM Analiz*, 7 Nisan 2015, No: 1203, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-411-20150407131203.pdf> (Erişim: 25.12.2016).
- Kodaman, T. ve Birsel, H. (2006). "Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2: 413-442.
- Kucera, J. (2017). "Uzbekistan and Russia to Restart Joint Military Exercises", *Eurasianet*, 4 Temmuz 2017, <http://www.eurasianet.org/node/84206> (Erişim: 10.07.2017).
- Lillis, J. (2014). "Putin Fails to Win Ukraine Consensus at SCO Summit", *Eurasianet*, 12 Eylül 2014, <http://www.eurasianet.org/node/69961> (Erişim: 20.03.2017).
- McAfee, K. (2017). "Uncertainty in Uzbekistan: The Presidency after Karimov", *The Ohio State University Center For Slavic And EAST European Studies Bog*, 16 Mart 2017, <https://u.osu.edu/slaviccenter/2017/03/16/uncertainty-in-uzbekistan-the-presidency-after-karimov/> (Erişim: 25.04.2017).

- Oğan, G. (2016). “Kerimov: Özbek Tipi Demokrasinin Mimarı”, *Aljazeera Turk*, 2 Eylül 2016, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kerimov-ozbek-tipi-demokrasinin-mimari> (Erişim: 20.12.2016).
- Özlem, K. (2013). “Kerimov Yönetiminde Özbekistan’ın İç ve Dış Politikasının Analizi (1991-2012)”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2: 29-51.
- Pannier, B. (2017). “Not Karimov’s Uzbekistan Anymore?”, *RFERL*, 4 Mart 2017, <https://www.rferl.org/a/qishloq-ovozi-not-karimovs-uzbekistan-anymore/28350506.html> (Erişim: 24.04.2017)
- Purtaş, F. ve Mammadov, H. (2013). “Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve Orta Asya Devletleri”, *Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik*, Ed. M. Turgut Demirtepe; Güner Özkan, USAK Yayınları.
- Saeed, M. Z. (2017). “Uzbekistan: Are Things any Better under Shavkat Mirziyoyev?”, *International Policy Digest*, 17 Nisan 2017, <https://intpolicydigest.org/2017/04/17/uzbekistan-are-things-any-better-under-shavkat-mirziyoyev/> (Erişim: 25.04.2017)
- Sandıklı, A. (2011). “Jeopolitik ve Türkiye Riskler ve Fırsatlar”, *BİLGESAM*, Rapor No: 17, Ankara: BİLGESAM Yayınları.
- Sarıkaya, Y. (2012). “Kerimov Dış Politikası: Rejim Güvenliği Ekseninde 20 Yıl”, *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*, Ed. M. Savaş Kafkasyalı, Ankara-Türkistan: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi, Yayın No 10: 335-355.
- Seiple, C. (2004). “Heartland Geopolitics and the Case of Uzbekistan”, *Foreign Policy Research Institute*, 6 Ocak 2004, <https://www.fpri.org/article/2004/01/heartland-geopolitics-and-the-case-of-uzbekistan/> (Erişim: 20.12.2016)
- Sönmez, A. S. (2013). “Özbekistan Dış Politikasını Oluşturan Temel Faktörler”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2: 387-416.
- Yalçınkaya, A. (2006). “Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan Cumhuriyetleri Arasında Fergana Serbest Ticaret Bölgesi Projesi”, *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 34: 67-104.
- “2017: Özbekistan’da Reform Yılı”, 29 Aralık 2017, *Kırım Haber Ajansı*, <http://qha.com.ua/tr/analiz-haber/quot-2017-ozbekistan-da-reform-yili-quot/163764/> (Erişim: 30.12.2017).
- “Uzbekistan: Life After Karimov, More of the Same”, *Eurasianet*, 9 Eylül 2016, <http://www.eurasianet.org/node/80486> (Erişim: 20.12.2016).
- “Uzbekistan: The Hundred Days”, *International Crisis Group*, 15 Mart 2017, Rapor No: 242, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/uzbekistan/242-uzbekistan-hundred-days> (Erişim: 20.03.2017).